

АКТУАЛЬНІ ПРАБЛЕМИ ЎЛІКУ І УПРАЎЛЕННЯ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНАЙ ВА УКРАЇНЕ

Ганскі Уладзімір Аляксандравіч
дактарант кафедры міжнародных эканамічных адносін,
Львоўскі гандлёва-эканамічны ўніверсітэт,
кандыдат эканамічных навук, дацэнт
(г. Львоў, Украіна)

Разглядаецца стан гісторыка-культурнай спадчыны ва Украіне; ступень яе ахопу сістэмай дзяржаўнага ўліку; тэрытарыяльная спецыфіка размеркавання па рэгіёнах; асноўныя праблемы функцыянавання сістэмы выяўлення, уліку і ўпраўлення гісторыка-культурнай спадчынай і інш.

Па стане на 2018 г. ва Украіне налічваецца больш за 130 тыс. аб'ектаў гісторыка-культурнай спадчыны, якія ахоплены сістэмай дзяржаўнага ўліку, у тым ліку 9562 помніка, інфармацыя пра якія ўнесена ў Дзяржаўны рэестр нерухомых помнікаў, з якіх 914 – нацыянальнага значэння і 8648 – мясцовага. Таксама налічваецца каля 34 тыс. толькі што выяўленых аб'ектаў спадчыны. Пры гэтым варта адзначыць, што з 130 тыс. аб'ектаў спадчыны, якія ахоплены сістэмай дзяржаўнага ўліку, у Дзяржаўны рэестр унесена ўсяго толькі 7%, якія і маюць права называцца помнікамі гісторыка-культурнай спадчыны. Акрамя таго, толькі ў дачыненні да 52% аб'ектаў спадчыны, якія знаходзяцца на дзяржаўным ўліку, праведзена адпаведная інвентарызацыя [1, с. 5-11]. Такім чынам, інфармацыя дзяржаўнага рэестра не адлюстроўвае рэальнага стану гісторыка-культурнай спадчыны, бо ахоплівае толькі яе нязначную частку, доля якой адносна ўсёй сукупнасці выяўленых аб'ектаў спадчыны значна адрозніваецца ў залежнасці ад канкрэтнага рэгіёну.

Аб'екты гісторыка-культурнай спадчыны ва Украіне тэрытарыяльна размеркаваны даволі нераўнамерна. Так, ў разліку на 1 тыс. км² большасць з такіх аб'ектаў сканцэнтравана ў Львоўскай, Івана-Франкоўскай, Закарпацкай, Цярнопальскай, Хмяльніцкай, Чарнавіцкай абл., а таксама ў Крыму і Кіеве. Менш за ўсё іх у Данецкай, Днепрапятроўскай, Луганскай, Кіраваградскай і Мікалаеўскай абл. Пры гэтым парадокс заключаецца ў тым, што больш за ўсё аб'ектаў спадчыны, ахопленых сістэмай дзяржаўнага ўліку, размешчана менавіта ў Днепрапятроўскай (20% усіх помнікаў, інфармацыя аб якіх змяшчаецца ў дзяржаўным рэестры), а таксама у Адэскай (11%) і Харкаўскай абл. (10%) і г. Кіеве (11%) [3, с. 90-95]. Гэта значыць, мае месца супярэчнасць у размеркаванні па тэрыторыі краіны гісторыка-культурнай спадчыны і ахопам яе сістэмай дзяржаўнага ўліку.

Для аховы традыцыйнага характару асяроддзя асобных помнікаў спадчыны, іх комплексаў або ансамбляў, гісторыка-культурных запаведнікаў, вакол іх павінны ўтварацца зоны са спецыяльным прававым рэжымам – ахоўныя зоны, зоны рэгулявання забудовы, зоны ахоўнага ландшафту і інш. Пры гэтым ўсяго 9% з 130 тыс. помнікаў гісторыка-культурнай спадчыны маюць такія адмысловыя ахоўныя зоны [2, с. 9-11].

У залежнасці ад рэгіёну ад 1/2 да 3/4 усёй спадчыны маюць неналежны тэхнічны стан. Больш за тое, сёння некалькі сотняў аб'ектаў архітэктурнай спадчыны, нягледзячы на іх статус помніка нацыянальнага значэння, патрабуюць неадкладнага правядзення рамонтна-рэстаўрацыйных работ, якія пакліканы прадухіліць ці хаця б запаволіць працэсы іх разбурэння. Яшчэ каля 100 тыс. аб'ектаў не ахоплены сістэмай уліку, што складае амаль 1/3 ад усёй сукупнасці аб'ектаў спадчыны, якія маюць вострую патрэбу ў ажыццяўленні ахоўных мерапрыемстваў з боку дзяржавы [2, с. 8-10]. Гэта значыць, што на дадзены момант дзяржаўныя органы не могуць вылучаць сродкі не толькі на іх аднаўленне і рэстаўрацыю, але нават на экстранныя работы, якія б прадухілілі іх разбурэнне.

Для аховы традыцыйнага характару асяроддзя гістарычных населеных пунктаў яны павінны ўносіцца ў Спіс гістарычных паселішчаў Украіны. У яго ўключаны 401 населены пункт, які цалкам ці хаця б часткова захаваў аб'екты гісторыка-культурнай спадчыны, планіроўку або формы забудовы. Для такіх населеных пунктаў заканадаўча прадугледжана наяўнасць гісторыка-архітэктурнага апорнага плана, які ўключаецца ў склад ге-

неральнага плана населенага пункта. Пры гэтым да 2018 г. з 401 гістарычнага паселішча ўсяго 92 (або менш 1/4) маюць належным чынам распрацаваныя і зацверджаныя гісторыка-архітэктурныя апорныя планы. Больш за ўсё гістарычных паселішчаў засяроджана ў Львоўскай вобл. (55), а найменшая – у Мікалаеўскай (ўсяго 4) [4, с. 53-54]. Шмат іх таксама ў Цярнопальскай і Івана-Франкоўскай абласцях.

Базавым звязном нацыянальнай сістэмы аховы, інтэрпрэтацыі, ўпраўлення і выкарыстання гісторыка-культурнай спадчыны ва Украіне з'яўляюцца гісторыка-культурныя запаведнікі. Па стане на 2018 г. ва Украіне функцыянуе 65 гісторыка-культурных запаведніка дзяржаўнага значэння, 25 з якіх непасрэдна адносяцца да сферы ўпраўлення Міністэрства культуры. Па стане на 2018 г. функцыянуе 576 музейных устаноў дзяржаўнай і камунальнай формы ўласнасці і 122 іх філіялаў, упаўнаважаных захоўваць дзяржаўную частку Музейнага фонду. Усяго ва Украіне функцыянуе 229 комплексных музеяў, 190 гістарычных, 48 літаратурных, 37 мастацкіх, 31 мастацтвазнаўчы, 8 галіновых, 3 прыродазнаўчых і 30 іншых музейных устаноў. Агульная колькасць прадметаў асноўнага фонду: 11 591 707 адзінак дзяржаўнай часткі Музейнага фонду, навукова-дапаможнага фонду – 6 017 370 [5].

Можна з упэўненасцю канстатаваць, што існуючая сёння ва Украіне сістэма ўпраўлення гісторыка-культурнай спадчынай не мае належнага фінансавага, арганізацыйнага і праграма-метавага забеспячэння, што знаходзіць сваё праяўленне ў такіх з'явах як:

- размыцасць сфер функцыянальных абавязкаў і паўнамоцтваў, дубляванне функцый у сферы кіравання шэрагам дзяржаўных органаў, сярэд якіх Міністэрства культуры, Міністэрства рэгіянальнага развіцця, будаўніцтва і ЖКГ, Нацыянальная акадэмія навук, рэгіянальныя і мясцовыя выканаўчыя органы, дзейнасць якіх не прыносіць чаканых вынікаў і не забяспечвае эфекту сінэргіі;

- неэфектыўнае функцыянаванне дзяржаўнай сістэмы выяўлення, уліку і рэгістрацыі гісторыка-культурнай спадчыны, а таксама надзвычай павольнае напаўненне Дзяржаўнага рэестра нерухомых помнікаў. Так, у 2017 г. Міністэрствам культуры ў яго было дададзена ўсяго толькі 15 аб'ектаў нацыянальнага значэння і 1419 мясцовага. За мінулыя 10 год рашэнні аб ўнясенні ў рэестр аб'ектаў спадчыны нацыянальнага значэння прымалася толькі двойчы – у 2009 і ў 2012 гг. Такім чынам, у рэестры сёння налічваецца 906 помнікаў нацыянальнага значэння. Хаця толькі на тэрыторыі Львоўскай вобл. налічваецца 8419 аб'ектаў гісторыка-культурнай спадчыны, з якіх 539 аб'екта нацыянальнага значэння і 7880 мясцовага. З 2014 г. Львоўскай абласной дзяржаўнай адміністрацыяй разгледжана 445 уліковых дакументаў на аб'екты спадчыны, якія рэкамендуюцца да ўнясення ў рэестр. У той жа час больш за 7,9 тыс. помнікаў застаюцца неўнесенымі ў яго, што спрыяе здзяйсненню адносна іх супрацьпраўных дзеянняў – няўзгодненых і навукова не абгрунтаваных рэканструкцый, незаконных перапланіровак і інш.;

- неналежным чынам функцыянуе сістэма ідэнтыфікацыі, уліку і пашпартызацыі гісторыка-культурнай спадчыны, надзвычай павольна ідзе працэс напаўнення Дзяржаўнага рэестра нерухомых помнікаў, які на сённяшні дзень ахоплівае толькі крыху больш за 6 тыс. помнікаў, гэта значыць каля 5% аб'ектаў, якія знаходзяцца на дзяржаўным ўліку;

- адсутнічае комплекснае стратэгічнае бачанне дзеянняў дзяржавы ў сферы аховы і кансервацыі, музейна-рэстаўрацыйнай і інтэрпрэтацыйнай, рэстаўрацыйнай і аднаўлення і выкарыстання гісторыка-культурнай спадчыны;

- рамонтна-рэстаўрацыйныя работы на аб'ектах спадчыны практычна не ажыццяўляюцца, працэсы папаўнення музейных фондаў, абнаўлення матэрыяльна-тэхнічнай базы музеяў і запаведнікаў ужо шмат гадоў амаль спыненыя, аб'ёмы выставачных плошчаў не павялічваюцца, што абумоўлівае знаходжанне сферы гісторыка-культурнай спадчыны ў стане глыбокага крызісу. Так, у музейных фондах Украіны знаходзіцца больш за 12 млн. аб'ектаў спадчыны, аднак з-за недахопу выставачных плошчаў у асноўных экспазіцыях ўкраінскіх музеяў прадстаўлена толькі да 5% усіх музейных фондаў. Матэрыяльна-тэхнічная база музеяў маральна і фізічна састарэла. Напрыклад, толькі 7% музеяў ў Львове адаптаваныя для наведвальнікаў з абмежаванымі магчымасцямі; у 40% музеяў культурнай сталіцы

України адсутнічаюць прыбіральні для наведвальнікаў, а іх стан у аstatніх музеях не задавальняе больш за $\frac{2}{3}$ наведвальнікаў; у 75% львоўскіх музеяў наогул адсутнічаюць сродкі прасторавай навігацыі; менш 50% выставачных плошчаў абсталявана месцамі для адпачынку наведвальнікаў; $\frac{2}{3}$ львоўскіх музейных устаноў не маюць ніякіх асобных тэматычных праграм для малодшых узроставак груп наведвальнікаў і інш.

Відавочна крайня неэфектыўнасць і несістэмнасць дзеючай сістэмы фінансавага забеспячэння дзейнасці сферы гісторыка-культурнай спадчыны. Функцыі па распараджэнні сродкамі з бюджэту для фінансавання праграм у сферы аховы і аднаўлення спадчыны, ускладзены на мноства цэнтральных выканаўчых інстытуцый сістэмы дзяржаўнага кіравання, што прыводзіць да распылення і без таго вельмі сціпых аб'ёмаў фінансавання і не дазваляе канцэнтравать іх на вырашэнні найбольш вострых пытанняў. Сродкі з дзяржаўнага бюджэту вылучаюцца без строга вызначанай сістэмы вызначэння прыярытэтнасці бюджэтнага фінансавання, што не дазваляе правесці комплексную рэстаўрацыю і рэвіталізацыю нават многіх аб'ектаў нацыянальнага значэння і ўключыць іх у турыстычную і сацыяльна-культурную дзейнасць.

Такім чынам, на дадзены момант відавочна знаходжанне сферы гісторыка-культурнай спадчыны ва Украіне ў стане крызісу, які не дазваляе не толькі эфектыўна залучаць аб'екты спадчыны ў сацыяльныя працэсы, але і ажыццяўляць базавыя функцыі дзяржавы па ўліку і ахове. Пераадоліць гэтыя крызісныя з'явы магчыма толькі шляхам маштабнага і комплекснага рэфармавання ўсёй сферы гісторыка-культурнай спадчыны і змянення стаўлення грамадства і дзяржавы да свайго мінулага.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Звіт про результаты аудиту эффективности использования средств государственного бюджета, выделенных Министерству культуры Украины на сохранение историко-культурного наследия в заповедниках, осуществления заходов по охране, паспортизації, інвентаризації та рэстаўрації пам'яток культурнага спадчыны. – Київ: Рахункова палата Украіны, 2015. – 45 с.
2. Інформаційно-аналітычныя матэрыялы да парламенцкіх слухань на тэму «Стан, праблемы та перспектывы аховы культурнага спадчыны в Украіні». – Київ: Верховна Рада Украіны, 2018. – 79 с.
3. Поливач К.А. Культурна спадчына та її вплив на розвиток регіонів Украіны / наук. ред. Руденко Л.Г. – К.: ІГ НАН Украіны, 2012. – 208 с.
4. Прибєга Л. Архітэктурна спадчына Украіны: пам'яткоохоронны аспект / Л. Прибєга. – Київ: ІК НАМ Украіны, 2015. – 237 с.
5. Державна служба статистики Украіны [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Дата доступу: 11.09.2018 г.